

ВІДГУК

**офіційного опонента на дисертацію Остапович Марії Олександрівни
«Авторська модель польського іронічного наративу
(приклад Станіслава Дигата)»,
поданої на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук
за спеціальністю 10.01.06 – теорія літератури**

Дисертаційне дослідження Марії Олександрівни Остапович присвячене вельми актуальній, недостатньо вивченій та водночас вкрай не простій літературознавчій проблемі. Адже просто відчитати у наративі (та ще й іншомовному) іронію, не говорячи про те, щоб комплексно інтерпретувати її прояви і функції в художньому тексті, являє собою надскладне завдання для науковця. Воно вимагає глибокого й тонкого проникнення у текст, знання чужої культури, ґрунтовної методологічної підготовки. Актуальність наукової теми і складність в її вирішенні подвоюються також тим, що авторка звертається до постаті фактично невідрефлексованої нашим літературознавством (хоча твори польського прозаїка Станіслава Дигата подекуди публікувались у перекладах як російською, так і українською мовою, його творчість не виявилась привабливою для науковців, як, власне, і для читачів) та явно неортодоксальної (надто іронічної) для доби соціалістичного реалізму. Тож можна констатувати не лише спробу з'ясування низки теоретичних проблем, але і введення у вітчизняний літературознавчий обіг творчості безперечно гідного уваги й оригінального автора.

Основним теоретичним завданням (сказати б, «надзавданням») дисертації М.О. Остапович є обґрунтування категорії «іронічний наратив». Апелюючи переважно до польською національної традиції (і продемонструвавши, зауважимо, чудову обізнаність із нею, а також із її науковою рефлексією), дослідниця спромоглася побачити у ключовій категорії своєї дисертаційної розвідки не лише явище локальне, а й загальне, наднаціональне. Саме тому, на нашу думку, дисертацію Марії Остапович можна кваліфікувати не лише як оригінальне та завершене, а надзвичайно перспективне дослідження. Нам

видається безперечним те, що саме введення понятійної синтагми «іронічний наратив», описаної літературознавчиною авторської моделі польського іронічного наративу, а також з'ясування таких важливих теоретико-літературних питань, як типологія іронії та виявлення чинників моделювання авторського стилю, інспіруватимуть дослідників різних національних літературних традицій (у тому числі й української).

Заслуховує на цілковите схвалення перший розділ роботи М.О. Остапович, який цілком закономірно носить теоретико-методологічний характер. Він засвідчив чудову обізнаність дисертантки із науковою літературою, вміння вільно оперувати класичними та сучасними літературознавчими текстами, давати критичну оцінку науковим концепціям. У розділі розглянуто ті сучасні методологічні практики, що є дотичними до проблематики дослідження. М. Остапович головним чином оглядає концепції авторського стилю та наративу, акцентує увагу на феномену іронії, іронічного дискурсу та іронічного наративу. Авторка послідовно звертається до наукових надбань компаративістики та наратології, когнітивної імагології та теорії інтертекстуальності, генології та літературного моделювання, що підтверджує високу фахову ерудицію та вільне володіння різними аналітично-поняттєвими апаратами.

Найбільш важливим і водночас вдалим у дисертації Марії Остапович нам видається другий розділ, який демонструє вміння авторки застосовувати свою концепцію іронічного наративу до творів Станіслава Дигата зокрема та польської літератури ХХ століття в цілому. Особливо слід відзначити аналіз іронічного наративу Дигата в його інтертекстуальних перегуках із творами Генрика Сенкевича. На справедливую думку Марії Остапович, С. Дигат здійснює «замах на канон», саме до Сенкевича він звертається як головного опонента в світоглядно-естетичному плані (с. 82). Так, об'єктом дигатівської іронії стає і образна система роману Г. Сенкевича «Камо грядеши», і його кіноверсія, і читацько-глядацька її рецепція. Неабиякий інтерес має й аналіз пародіювання оповідного стилю «Камо грядеши» в романі Дигата «Прощання». На високому фаховому рівні Марія Остапович досліджує функції таких літературних

прийомів, як композиційний паралелізм і сюжетний повтор, мотив двійництва і гендерне роздвоєння образу,

Зазначимо, що у цій частині роботи дослідниця звертається не тільки до творчого доробку Станіслава Дигата, але й інших репрезентантів польської словесності його часу. Апелюючи до творів Тадеуша Брези та Вітольда Гомбровича, М.О. Остапович вдається не лише значно розширити історико-літературний контекст (хоча одне це вже заслуговувало б на позитивну оцінку). Завдяки зіставленню іронічного наративу С. Дигата з авторськими моделями його сучасників і компатріотів, дослідниця змогла виразніше продемонструвати широкі можливості пропонованої нею моделі аналізу. Так, інтерпретуючи романи Тадеуша Брези «Бенкет Валтасара», «Бронзові ворота», «Мури Єрихона», авторка дисертації робить низку продуктивних висновків щодо іронії. Наприклад, іронія може перетворюватись на руйнівний інструмент, ставлячи політичні ідеї на один щабель з категоріями віри. А вдаючись до компаративного зіставлення творів Дигата і Брези, Марія Остапович окреслює виразні відмінності між двома митцями (с. 113). Надзвичайно вдало дисертантка аналізує і творчість В. Гомбровича, вдаючись до вивчення його «Щоденників» та роману «Фердидурке». Саме іронія, висновує вона, ставила Гомбровича в жорстку опозицію до польського мистецтва. Цікавою є й думка про те, що Гомбровичева іронія покликана рівною мірою як до знищення традиційного погляду на сакральне, так і до перегляду непогрішності інтелекту (с. 125).

Останній третій розділ дисертації присвячений ролі іронії у вираженні авторської моделі стилю Станіслава Дигата (дисертантка звертається тут до цілої низки його творів). Зокрема, йдеться про вплив екзистенціалізму на типологію образних моделей іронічного наративу. Дигатівські «дісгетичні наратори» (за терміном В. Шміда), підсумовує М. Остапович, перебувають у стані перманентного конфлікту між недосконалістю дійсності та креативності краси незавершеного внутрішнього буття. Плідним у розділі є звернення до іронічних інтенцій наратора у контексті трансформованого концепту «маленька людина» (у С. Дигата таким героєм є людина, яка не здатна іронізувати над

собою, але в той же час є втікачем від межових ситуацій, але з потребою самоокреслення). Оригінальним у розділі є аналіз іронічної парадигми «крадіжка долі» (роман Дигата «Подорож»). Вартісною є й спроба дисертантки довести, як іронічний дискурс презентує себе через точки фокалізації (термін Ж. Женетта), зміну темпу нарації, а також різноманітні моделі топосу («дім», «церква», «родинний простір»)

Висновки дисертації М.О. Остапович (як загальні, так і до окремих розділів) є чіткими, конкретними, продуктивними, вони послідовно впливають із логіки та динаміки самого дослідження.

Деякі твердження та висновки дисертації М.О. Остапович викликають питання й зауваження, інспірують наукову дискусію.

Так, у першому розділі дисертаційної розвідки міститься теза про те, що «для польської сміхової культури в динаміці її соцреалістичного розвитку притаманним стало приглушення комічного» (с. 42). Це твердження викликає сумнів, адже, на нашу думку, для польської літератури та мистецтва навіть за доби панування соціалістичного реалізму комічне начало, яскраво притаманне цій національній традиції, не було редуковане. Достатньо згадати численні твори Ярослава Івашкевіча та Леопольда Стаффа, Тадеуша Ружеви́ча і Славоміра Мрожека, Збігнева Герберта і Чеслава Мілоша, Віслави Шимборської та Януша Гловацького, які належать різним літературним родам і жанрам та водночас виразно продовжують традицію польської сміхової культури. Та й твори Станіслава Дигата, зокрема й ті, що досліджуються на сторінках рецензованої дисертації, також свідчать радше про новітні форми існування іронічного польського наративу, ніж про його редукування.

У зв'язку з подальшими роздумами М.О. Остапович, її осмисленням різновидів іронії у польській літературній традиції (зокрема, див. с. 43) виникає ще одне зауваження. Очевидно, слід все-таки прокоментувати, що далеко не всі польські письменники, яким довелось жити і творити за часів соціалістичної Польщі, можуть бути автоматично зараховані до літератури соціалістичного реалізму. Це стосується зокрема й тих польських «іроністів», як, наприклад, Збігнев Герберт або ж Тадеуш Ружеви́ч, які не поділяли естетичних принципів

цього нормативного напрямку і своєю творчістю скоріше заперечували канони «основного методу радянської літератури та передової літератури світу».

Хотілося б висловити також зауваження термінологічного характеру. Поряд із категорією «наратор», що є безперечно однією з базових у дослідженні Марії Остапович, декілька разів вжито також термін «оповідач» (наприклад, с. 36, 135). На нашу думку, у цьому контексті коректніше було б застосовувати термін «розповідач». Адже попри відсутність чіткої термінологічної єдності у цій сфері, вже існує більш або менш стала літературознавча традиція (у тому числі й українська), за якою *оповідачем* іменуються образи осіб, що виступають у творі як суб'єкти розповіді, тоді як образи осіб, що виступають у творі як суб'єкти розповіді й водночас як її об'єкти, зазвичай позначають терміном *розповідач*. У романі «Диснейленд» С. Дигата, який аналізує М. Остапович, наявний саме розповідач, адже у ньому оповідач водночас виступає і як персонаж.

У фрагменті роботи, що присвячено модифікаціям образу «маленької людини» у текстах Станіслава Дигата (підрозділ 3.2.1.), є твердження про те, що походження цього «дещо художнього терміну» виводять із саморепрезентації оповідача у «Грозі» О. Островського (с. 141). Вочевидь, тут йдеться про відому репліку Кулігіна: «*Я человек маленький, меня и обидеть можно*». Однак, навряд чи коректно кваліфікувати дійову особу драматичного твору як оповідача. Можливо, був сенс згадати більш значущі образи «маленьких людей» у наративах ХІХ («Станційний доглядач» О.С. Пушкіна, «Шинель» М.В. Гоголя, «Бідні люди» Ф.М. Достоевського, оповідання А.П. Чехова) і ХХ століття (твори Ф. Кафки, М. Булгакова, Г. Фаллади, А. Камю). Тим більше що у дисертації аналізується наративний рівень конструювання персонажа, а саме «маленька людина» в оповіданнях С. Дигата.

У третьому розділі дисертації міститься теза про десакралізацію образів батька і матері в соцреалізмі (с. 167). На нашу думку, вона виглядає дещо суперечливою або принаймні потребує додаткової аргументації. Адже у численних творах, у тому числі й тих, які відіграли свого часу роль канонічних для становлення літератури та мистецтва соціалістичного реалізму, можна

якраз помітити виразну тенденцію до сакралізації цих образів: починаючи від роману Максима Горького «Мати» до численних зразків кінематографічної ленініани. Можливо, у цьому контексті слід було відзначити специфіку саме польського варіанту соцреалістського канону.

Викликає деякий подив, що у загальних висновках Марія Остапович, досить вдало підсумувавши основні результати свого дослідження, не накреслила його подальших перспектив. На наше переконання, їх чіткий перелік у вивченні іронічного наративу допоміг би у визначенні шляхів як власних досліджень авторки, так і подальших студій у цій галузі.

Проте висловлені зауваження й побажання аж ніяк не впливають на загальну оцінку дисертації. Марія Остапович створила оригінальне, самостійне й завершене дослідження. Кількість наукових праць, опублікованих за темою дисертаційного твору, є достатньою. Автореферат цілеспрямовано відображає зміст роботи.

Таким чином, дисертація «Авторська модель польського іронічного наративу (приклад Станіслава Дигата)» повністю відповідає вимогам пп. 9-10, 12-13 «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 24.07.2013 року № 567 (зі змінами), а її авторка, Марія Олександрівна Остапович, заслуговує на присудження їй наукового ступеня кандидата філологічних наук за спеціальністю 10.01.06 – теорія літератури.

Доктор філологічних наук, доцент,
завідувач кафедри теорії та історії світової літератури
Рівненського державного
гуманітарного університету

Є.М. Васильєв

